

BEREND NÓRA

Paterna devotio vagy propria professio?

A középkori gyerekfelajánlás történetéhez

Pach Zsigmond Pálnak

A szerzetesi közösségek legfőbb utánpótlási forrása hosszú évszázadokon keresztül az oblatio, a gyerekfelajánlás intézménye volt.¹ Már maga a név is a szülők kiemelkedő szerepére utal, hiszen a latin „felajánlani” szóból ered. A korai középkorban, a 12. század második feléig a szülők kolostorba adhatták gyermekeiket, ahol azok, a megfelelő életkort elérve (fiúk 14, lányok 12 éves kor) szerzetesi vagy apáca fogadalmat tettek. A gyermeknek nem volt beleszólása sorsába, akár akarta, akár nem, a közösség tagja maradt élete végéig. A magyar szent Margiton kívül a középkor számos híres egyénisége az oblatulusok közül került ki: így például Suger Saint-Denis apátja, Hildegard von Bingen és Aquinói Tamás. Ahogy Margit példája is bizonyítja, korántsem kell azt képzelni, hogy minden ilyen módon felajánlott gyermek el akarta hagyni a szerzetesi életet; voltak, akik akár szüleik későbbi ellenkezése ellenére maradtak a kolostorban. Az egyház ugyan megtiltotta a szülőknek, hogy később, véleményüket megváltoztatva kivegyék a gyerekeket a kolostorból, de – főként nagy világi hatalommal rendelkező szülők esetén – e szabályt nem mindig tartották be.

Azok az oblatulus-ok, akik később írtak az oblatio-ról, nagyon különböző álláspontokat képviseltek, így nem általánosítható az oblatio hatása magukra a gyerekekre. Például Hrabanus Maurus, maga is oblatulus, kiállt a visszavonhatatlan oblatio érdekében, minden befolyását latba vetve, hogy megakadályozza egy lázadó oblatulus távozását (lásd alább). Hildegard von Bingen, Scivias című művében (1141–1151) Isten szájába adja a nézetet, hogy ne kényszerítsenek gyerekeket a kolostori életre; a szülők feladata úgy nevelni a gyereket, hogy az önkaratából válassza a kolostort.² Aquinói Tamás úgy vélte, hogy ugyan üdvös a gyerekek kolostori neveltetése, de nem kötheti őket visszavonhatatlanul a

¹ Az oblatio-val foglalkozó szakirodalom megtalálható a következő könyvek bibliográfiájában: Boswell, J.: *The Kindness of Strangers: The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance*. Pantheon, New York, 1988. (a továbbiakban: Boswell); Quinn, P.: *Better than the Sons of Kings: Boys and Monks in the Early Middle Ages*. Peter Lang, New York, 1989. (a továbbiakban: Quinn); Lahaye-Geusen, M.: *Das Opfer der Kinder: Ein Beitrag zur Liturgie- und Sozialgeschichte des Monchtums im Hohen Mittelalter*. Oros Verlag, Altenberge, 1991.; De Jong, M.: *Kind en Klooster in de Vroege Middeleeuwen: Aspecten van de Schenking van Kinderen aan Kloosters in het Frankische Rijk (500–900)*. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 1986. (a továbbiakban: De Jong 1986.)

² Migne, J.: *Patrologia Latina* 197. k., 590–91.

szerzetesi élethez a szülők akarata.³ Ezek a szerzők bizonyos fokig koruk véleményét is tükrözték az oblatio-ra vonatkozóan, amint ez az alábbiakból kiderül.

Az oblatio intézménye különféle célokat szolgált. Egyrészt, az egyház oldaláról, biztosította a szakképzett utánpótlást. A felajánlott gyerekeket, gyakran egészen kicsi kortól, a szerzetesek nevelték, és így azok elsajátították az éneklés, egyházi szertartások, liturgia szabályait. Mindezt felnőtt korban már nagyon nehéz vagy lehetetlen volt megtanulni, márpedig a bencés szerzetesi élet alapja éppen a nap nagy részét kitevő liturgikus szertartások voltak. Ugyanakkor a kolostorban nevelkedő gyermek számára a család helyett az egyház vált természetes közeggé, a vérségi kapcsolatot felváltotta a vallási közösség iránti hűség. Természetesen a kettő gyakran összefonódott a családi kolostorok léte (azaz ugyanazon család számos tagja élt egyazon kolostorban), illetve a szerzetesi közösségek világi tevékenysége révén.

Másrészt a családok sokféle okból adták gyermekeiket szerzetesnek, illetve apácának. A cél lehetett egy családtagok lelkéért imádkozó közbenjáró biztosítása vagy egy fogadalom teljesítése. Lehetett a birtok megosztásának elkerülésére alkalmazott módszer. De lehetett a hagyományos „kivetés” helyett a gyenge, beteges (így lovagi életre alkalmatlan) vagy egyenesen nyomorék gyerekektől való megszabadulás módja is.

* * *

Ebben a tanulmányomban a gyerekefelajánlás intézményének jogi kereteit vizsgálom, s ezen belül is főként az oblatus-ok helyzetét. Mi tette véglegessé a belépést a kolostorba? Paterna devotio, az atyai felajánlás, illetve propria professio, a szerzetes személyes fogadalma? Századokon keresztül mind a kettő létezett, ám egymáshoz való viszonyuk változott. Az egyházi törvényhozás (kánonjog) szabályozta a gyerekek felajánlásának körülményeit. A kora középkorban uralkodó volt az a felfogás, hogy a gyerekek semmilyen beleszólása nem lehet sem a felajánlás idején, sem később, saját sorsába. A 12. század második felétől megváltozott az uralkodó nézet, és lassanként kialakult az a felfogás, amely szerint a gyermek maga kell, hogy döntsön sorsáról, és ha úgy akarja, visszatérhet a világi életbe. Azt fogom vizsgálni, hogy hogyan alakult ki ez a szabályozás, és miért változott meg.

A IV. Toledói zsinat (633) 49. kánonja adta meg a korai gyerekefelajánlás szabályának legtömörebb megfogalmazását: „az apai felajánlás vagy a személyes fogadalom tesz szerzetessé”, a bármely módon belépett szerzeteseknek megtiltva

³ Quaestiones Quodlibetales 3. 5. 1. és 4. 12. 1. In: Opera Omnia. Kiadta R. Busa. Friedrich Fromann Verlag, Stuttgart, 1980. 3. k., 451., 462–64.; Summa Theologica IIa IIae q. 88 art. 9, és q. 189 art. 5. In: Opera Omnia. Kiadta S. E. Frette és P. Mare. Párizs, 1872. 4. k., 57. és 555–56.

a kilépést.⁴ Azaz a kétféle belépési módot egyenrangúnak fogták fel, mindkettő egyaránt kötelezett. A 7. században tehát már félreérthetetlenül megfogalmazódott az oblatio visszavonhatatlanságának szabálya. Meddig vezethető vissza az intézmény maga?

I. A korai törvények

P. Quinn már a héber Bibliában megtalálni véli az oblatio gyökereit, a Nazirátus intézményében.⁵ Középkori szerzők valóban hivatkoztak bibliai mintákra (Sámson, Sámuel), azonban meg kell különböztetni az igazolásként kikeresett, vagy akár inspirációként ható passzusokat az oblatio valós eredetétől. Az oblatio a kereszténységhez kötődik, valószínűleg a 4. században alakult ki. Szt. Vazúl (kb. 330–379) regulája, amelynek egy változata Nyugat-Európában ismert volt, az első ami a gyerekefelajánlással foglalkozik.⁶ Szt. Vazúl leszögezi, hogy a szülők felajánlhatják gyermekeiket a kolostornak, s a gyerekek ott képzésben részesülnek. Azonban felnövekedvén személyes fogadalmat kell tenniük, ami nélkül nem lesznek szerzetesek. Sőt, azokat a gyerekeket, akik alkalmatlannak bizonyulnak a szerzetesi életre, ki kell zárni. Azaz Szt. Vazúl szabályában az oblatio korántsem jár visszavonhatatlan következményekkel.

A következő forráscsoport, amelyben előfordul az oblatio szabályozása, a 6. századból származik. Ezek Caesarius, Arles püspökének regulája apácák számára (534), Aurelianus (Caesarius utódja a püspöki székben) regulája szerzeteseknek (548), az V. Orléans-i (549), I. Mâcon-i (581 vagy 583) és III. Lyon-i (583) zsinat, valamint a Regula magistri (késő 5. vagy kora 6. század) és Szent Benedek (meghalt kb. 550) regulája.

A francia források nem egymástól függetlenül keletkeztek. Caesarius hatása kimutatható mind Aurelianus szabályzatában, mind a zsinati határozatokban. A két Arles-i püspök említi a gyerekek felajánlását, de nem szabályozzák a visszavonhatatlanság kérdését.⁷ Az V. Orléans-i zsinat a 6. század egyik legjelentősebb egyházi zsinata volt.⁸ A 19. kánon foglalkozott, kizárólag a lányokra vonat-

⁴ Concilios Visigoticos e Hispano-Romanos. Szerkesztette J. Vives. Barcelona, 1963. 208., c. 49. (a továbbiakban: Vives)

⁵ Quinn 15.

⁶ Basili Regula a Rufino Latine Versa. Kiadta K. Zelzer. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 86, 38–40.

⁷ Cesaire d'Arles. Kiadta A. de Vogue. Oeuvres monastiques, 1. k. Sources Chrétiennes 345; Aureliani Regula ad monachos. Patrologia Latina, 68. k., 385–98.

⁸ Sources Chrétiennes 353, 297. Hefele, C. J.: Histoire des Conciles d'Après les Documents Originaux. Georg Olms Verlag, (reprint) New York, 1973. III/1 k., 157. (a továbbiakban: Hefele); Corpus Christianorum Series Latina, 148A, 147.

koztatva, az oblatio intézményével.⁹ A kolostor jellegétől függően a lányok, akár saját akaratukból léptek be, akár szüleik ajánlották fel őket, egy, illetve három évig még megtartották világi öltözküket, s csak ezután tettek végleges fogadalmat és öltözték fel az apáca ruhát. Ez pedig a kolostor saját szabályai szerint történt, ahogy a zsinat hangsúlyozta. Vagyis a zsinat nem tett különbséget a saját akaratukból belépők és az oblatae között. Mindenki számára előírta az egy-három éves kolostori tartózkodást a végleges fogadalom letétele előtt, illetve mindkét csoportba tartozó lányok saját fogadalmuk által lettek a kolostor teljes rangú tagjai. Tehát itt még nincs szó a visszavonhatatlan oblatio-ról.¹⁰ A többi zsinati határozat sem szabta meg, hogy a szüleik által felajánlott gyerekek kötelesek életük végéig a kolostorban maradni. Bár nem derül ki a szövegekből, hogy vajon az oblatusokra bízta-e a döntést (és a helyi jogszokások kezelhették esetleg visszavonhatatlannak az oblatio-t), a kánonjog nem írta még elő a gyerekfelajánlás visszafordíthatatlanságát.

A korai források közül az utolsó kettő olasz eredetű, és egymáshoz való viszonyuk sok vitát váltott ki.¹¹ A gyerekfelajánlás kérdésében azonban világosan két külön álláspontot képvisel a két szöveg. A *Regula magistri* 91. fejezete foglalkozik azzal, hogy „hogyan kell befogadni egy nemes fiát a kolostorba.”¹² Mivel a fiúk életkoráról nincs szó, nem tudni, hány éves kortól alkalmazták ezt a belépési módot. Az azonban bizonyos, hogy a *Regula magistri* előírta: a fiú maga kell, hogy be akarjon lépni a szerzetesközösségbe. A szülők szerepe pusztán annyi, hogy ellenzik vagy jóváhagyják ezt a kívánságot.

Szent Benedek regulája (59. fejezet) sokak szerint a visszavonhatatlan oblatio első világos kifejtése.¹³ Benedek valóban lényegesen részletesebben fog

⁹ Sources Chrétiennes, 535, 314–16.; Corpus Christianorum Series Latina, 148A, 155. Megjegyzendő, hogy bár ez a kánon szerepel a Vetus Gallica nevű kánonjogi gyűjteményben, nem került át semmi más későbbi fontos kánonjogi gyűjteménybe.

¹⁰ Nem értek egyet Deroux, M. P.: Les origines de l'oblature Benedictine. *Revue Mabillon*, 65–67. 1927. 1–16., 81–113., 193–217. (a továbbiakban: Deroux), és Boswell 232. kifejtett véleményével, akik szerint a zsinat kiátkozással fenyegette meg a kilépő oblatakat. Ezt a büntetést ugyanis csak a végleges fogadalom után kilépőkre szabták ki, nem téve különbséget az oblatae és a saját akaratból belépők között, és nem említve azokat az oblatakat, akik esetleg az oblatio és a végleges fogadalomtétel közti időben léptek ki.

¹¹ Sources Chrétiennes 181., 173. és köv. összegzi a vitát.

¹² *Regula Magistri*. Kiadta H. Vanderhoven és F. Masai. Éditions Erasme, Párizs, 1953. 300.

¹³ Ugyan J. R. Riepenhoff (Zur Frage des Ursprungs der Verbindlichkeit des Oblateninstituts, Münster, 1939.) szerint a RB nem írta elő a visszafordíthatatlan oblatio-t, de az ő álláspontját támadta Ph. Openheim, I. Stegmann, A. Lentini. (Lentini, A.: Note sull'oblazione dei fanciulli nella regola di S. Benedetto. In: *Studia Anselmiana* 18–19. 1947. 195–225. (a továbbiakban: Lentini); Oblaten. In: *Lexikon für Theologie und Kirche* 7. Verlag Herder, Freiburg, 1962. 1083–86.) Ugyanígy De Valous, G.: Le monachisme clunisien des origines au XVe siècle. 2 k. Picard, Párizs, 1970. 2. kiadás, I. k., 40–41. (a továbbiakban: De Valous); De Jong, M.: In Samuel's Image: Child Oblation and the Rule of St Benedict in the Early Middle Ages (600–900). In: *Regula Benedicti Studia Annuarium Internationale* 16. 1987. 69–79., 1., 71.; Lynch, J. H.: Simoniacal Entry into Religious Life from 1000 to 1260: A Social, Economic and Legal Study. Columbus, OH, Ohio State UP, 1976. 36. (a továbbiakban: Lynch 1976.);

lalkozik a gyerekefelajánlással, mint az előző szövegek. Előírja a felajánlás módját is: a szülők írásban kérelmezik a gyerek felvételét, és a szertartás során a gyermek kezét az oltárterítővel beborítják. Továbbá megfosztják a gyermeket minden világi vagyonától.¹⁴ A bencés regula előírása szerint felajánlott gyermek valóban nehezen térhetett vissza a világi életbe (hiszen szülei elvették tőle a megélhetési módot). Benedek nyilvánvalóan azt akarta, hogy a gyermek maradjon a kolostorban; a világba visszatérő szerzetesekre szerinte örök kárhozat várt. Ennek ellenére mégsem nevezhető ez a szöveg a visszavonhatatlan oblatio első megfogalmazásának, mert nem ír elő sem büntetést, sem a világba visszatérő gyermek (vagy felnőtt) visszavitelét a kolostorba. A későbbi szövegekből pedig kiderül, hogy jogi szempontból ezek voltak a döntő tényezők. Maga a bencés regula tehát, bár középkori értelmezői később saját szigorú álláspontjuk igazolására használták, nem tartalmazott jogi újítást a gyerekefelajánlás kapcsán.

II. Sevilla-i Isidortól Gratianusig

Az első szöveg, ami félreérthetetlenül és a gyerek akaratától teljesen függetlenül leszögezi azt, hogy a felajánlás örökre odaköti a gyermeket a szerzetesi léthez, 7. századból származik és spanyol eredetű. A Toledo-i IV. zsinat (633, Sevilla-i Isidor részvételével¹⁵) nemcsak egyenlő érvényűnek nyilvánítja az apai felajánlást a saját fogadalommal, de kifejezetten megtiltja a bármely módon belépő szerzeteseknek, hogy visszatérjenek a világba. Azokat az oblatu-sokat, akik mégis elhagyják a kolostort, aposztataként kezelik, büntetésük a kiátkozás.¹⁶ A gyermeket ezzel teljesen megfosztották attól, hogy beleszólása legyen sorsába, és egyben kialakult az ún. „szigorú” (rigorista) jogi álláspont a gyerekefelajánlásról. A vizigót spanyol királyság világi törvényhozása is átvette ezt a szabályozást, s előírta a szökött szerzetesek visszavitelét a kolostorba.¹⁷

Miért éppen a 7. századi vizigót spanyol királyságban alakult ki ez a szabályozás? Véleményem szerint ez nem magyarázható meg egyszerűen a római

Figueras, C. M.: *De impedimentis admissionis in Religionem usque ad Decretum Gratiani*. Montserrat, 1957. 54. (a továbbiakban: Figueras); Thomassinus, L.: *Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina*. Mainz, 1787, 424. (a továbbiakban: Thomassinus); Oblat. In: *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne*, 12. k. Párizs, 1935. 1858–59.; Oblature. In: *Dictionnaire de Spiritualité*, 11. k. Párizs, 1982. 566.; Deroux 13–16.; *Sources Chrétiennes* 186, 1355 és köv.

¹⁴ *Regula Benedicti*. Kiadta A. de Vogue. *Sources Chrétiennes* 181–186., 59. fejezet.

¹⁵ Isidor saját szabályzatában azonban későbbi betoldás az a rész, amely előírja a visszavonhatatlan oblatio-t: *Patrologia Latina*, 103. k., 1308.; Orlandis, J.: *La oblacion de niños a los monasterios en la España Visigótica*. In: *Estudios sobre instituciones monasticas medievales*. Ediciones Universidad de Navarra, Pamplona, 1971. 53–68., 1. 61. (a továbbiakban: Orlandis 1971.); Figueras 61.

¹⁶ *Vives* 208., 210., 49. és 55. fejezet.

¹⁷ Orlandis 1971. 61–62.

jog (patria potestas) továbbélésével,¹⁸ hiszen például Caesarius, Arles püspöke, jóval közelebb állt a római tradíciókhoz, és mégsem fogalmazta meg a gyerekeljárnás visszavonhatatlanságát. Ha azonban a kor vallási és politikai jellemzőit figyelembe vesszük, érthetővé válik Izidor és az egyháznagyok indítéka. Az arianus keresztényből frissen katolikus hitre tért (587) vizigótok megtartása az új hitben különféle egyházi szabályozást eredményezett; a IV. Toledo-i zsinat sok ilyen kérdéssel foglalkozott, így például a keresztelés helyes formájával, a misével, stb. Az egyházi és szerzetesi élet szabályozása nagyon is napirenden volt tehát.

De a Toledo-i zsinat oblatio-t szabályozó kánonja hatásában messze túlmutat a vizigót belső érdekeken és politikán. Számos jelentős kánonjogi gyűjteménybe bekerült a szöveg, így Worms-i Burchard, Chartres-i Yvo és Gratianus gyűjteményébe.¹⁹ Ebből úgy tűnne, hogy ez a rigorista felfogás vált egyedül meghatározóvá, hiszen ezek a gyűjtemények olyan alpművek voltak, amit a kánonjogászok a gyakorlatban sűrűn forgattak.

A IV. Toledo-i zsinatnak valóban akadt számos folytatója, mind a vizigót királyságon belül, mind azon kívül. A X. Toledo-i zsinat (656) megerősítette az oblatio-ra vonatkozó szabályokat, de egyben megszabta, hogy 10 éves kor felett a szülők már nem ajánlhatják fel gyermekeiket.²⁰ II. Gergely pápa egy levelében szintén leszögezi, hogy a gyermekkorban felajánlott szerzetesek nem térhetnek vissza a világi életbe.²¹

A 9. században azután az oblatio viharos viták központjába került. Akár a vizigót királyságban, a Karoling birodalomban szintén hangsúlyossá vált a szabályozás. Ez a szabályozás kiterjedt az élet legkülönbözőbb szféráira, köztük a szerzetesi életre. Ekkor lett általánosan elfogadott Szt Benedek regulája mint szerzetesi alapszabály. Természetes tehát, hogy az oblatio, mely maga annyira fontos eleme volt a szerzetesi életnek, az érdeklődés középpontjába került. Kifejeződött ez a bencés regula 59. fejezetéhez írott kommentárokbán, Nagy Károly kapituláráiban és zsinati határozatokban.

Mint láttuk, Benedek regulája önmagában nem egyértelmű előírása a visszavonhatatlan oblatio-nak. 9. századi értelmezői azonban minden kétértelműséget kizárva a rigorista felfogás hívei. Smaragdus szerint a szülők által felajánlott gyermek többé „nem vonhatja ki nyakát a regula igája alól.”²² Paulus Diakonus

¹⁸ De Valous 41. és Deroux 3. magyarázata.

¹⁹ Burchard VIII, 6, kiadása: Patrologia Latina, 140. k. és Kölzer, T.: Burchard von Worms: Decretorum Libri XX. Scientia Verlag, Aalen, 1992.; Yvo Decr. VII, 30, kiadása: Patrologia Latina, 161. k.; Gratianus C.20 q.1 c.3., kiadása: Friedberg, E.: Corpus juris canonici, 1. k., Leipzig, 1879. (a továbbiakban: Friedberg)

²⁰ Vives 313., 6. kánon.

²¹ Mansi, J. D.: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, 53 k. Velence, 1759–98. 12. k. 244–45. (a továbbiakban: Mansi); a szöveg bekerült a kánonjogba Yvo Decr. VII, 15 és Gratianus C.20 q. 1 C.2.

²² Corpus Consuetudinum Monasticarum, VIII. k. 302.

és Hildemar mindketten azt írták elő, hogy ha egy oblatus vissza akar térni a világi életbe, a kolostor börtönébe kell zárni.²³ A felajánlást kísérő szövegek, amelyek fennmaradtak a formuláskönyvekben, szintén félreérthetetlenül előírják, hogy az oblatus „haláláig szerzetes marad.”²⁴

Nagy Károly megtiltotta, hogy gyermekeket kizárólag tanulás céljából adjanak be kolostorokba; a kolostori iskolák csak oblati számára biztosítottak oktatást.²⁵ Továbbá azok a gyermekek, akik a tonzúrát, illetve apácafátylat a kánonjogban előírt korhatár alatt vették fel, csakis szülei akaratából léphettek ki a kolostorból, önkaratukból nem.²⁶ Természetesen ez nem oblatio (nem a szülők ajánlották fel a gyermeket), de szintén mutatja a szülők rendelkezési jogát gyermekeik felett.

A 9. században azonban megjelent egy másik tendencia is, amely bizonyos – mérsékelt – változást jelentett az oblatus-ok számára. Az Aachen-i zsinaton jóváhagyott *Capitulare Monasticum* (817), amelyet a szerzetesi élet általános szabályozásának szántak,²⁷ előírta, hogy az oblatus-ok, az „értelem korához” elérve, megerősítsék felajánlásukat.²⁸ Ugyanez a szöveg előfordul Aniane-i Benedek (élt 750–821) regulájában és a *Collectio Capitularis Benedicti Levitae* című gyűjteményben.²⁹ Ez a megerősítés lehet, hogy csak formális volt, és a valóságban a felajánlott gyermeknek ugyanúgy nem adták meg a távozás jogát, ahogy azt a 7. század óta elterjedt szabályozás tette. Mégis jelentős változás történt; megjelentek az első szövegek, amelyek eltértek a korábbi szigorú felfogástól. Hamarosan azután egyesek megkérdőjelezték a visszavonhatatlan oblatio jogosultságát.

Két 9. századi eset maradt fenn, két oblatus ügye, akik megpróbálták kiharcolni a világba való visszatérés jogát.³⁰ Gottschalk (vagy Godescalc) a 829-es Mainz-i zsinathoz fordult, azt állítva, hogy erőszakkal és akarata ellenére tonzúrázták meg; az apát (Hrabanus Maurus) kényszerrel tette szerzetessé őt gyermekkorában. A zsinat feloldozta szerzetesi esküje alól azzal, hogy „senkit nem lehet akarata ellenére szerzetessé tenni.”³¹ Sajnos a zsinati szövegek nem maradtak fenn, csak bizonyos részletek kerültek bele későbbi forrásokba, így nem

²³ Quinn 134–35.

²⁴ *Patrologia Latina*, 66. k. 842.

²⁵ *Monumenta Germaniae Historica, Capitularia I.* 119. (*Capitula ecclesiastica ad Salz data*, c. 6.), 346. (*Capitulare Monasticum*, c. 45.)

²⁶ *Monumenta Germaniae Historica, Concilia II*, 298–99. (*Concordia episcoporum* 813, c. 12.)

²⁷ Bár a kéziratok tanúsága szerint csak a 9. század második felében és azután terjedt el: McKitterick, R.: *The Frankish Church and the Carolingian Reforms 789–895*. Royal Historical Society, London, 1977. 18.

²⁸ *Monumenta Germaniae Historica, Capitularia I*, 346. (c. 36)

²⁹ *Corpus Consuetudinum Monasticarum*, I, 529. (c. 48); CCM I, 549. (c. 36)

³⁰ Vielhaber, K.: *Gottschalk der Sachse*. Bonn, 1956. Minden oblatio-val foglalkozó könyv tárgyalja Gottschalk ügyét. Lambert esete sokkal kevesebb érdeklődést keltett.

³¹ *Monumenta Germaniae Historica, Concilia II*, 601–605. (a továbbiakban: MGH *Concilia II.*), MGH Epp. V, 529–30.

lehet rekonstruálni, hogy pontosan mivel győzte meg Gottschalk a zsinatot. Vajon úgy érezték az egyház összegyűlt képviselői, hogy az oblatio csak akkor érvényes, ha nem a gyermek akaratára ellenére történt? Vagy valami formai hibát sikerült felhoznia Gottschalknak, ezzel bizonyítva, hogy az a felajánlás, amely révén bekerült a kolostorba, nem volt érvényes (ezzel azonban nem vonva kétségbe a oblatio általános érvényességét)? Úgy tűnik, Gottschalk talán azzal is érvelt, hogy az oblatio-nál nem voltak jelen az előírásoknak megfelelő tanúk.³² Avagy a korábbi 9. századi szövegek új értelmezéséről volt szó, arról, hogy a végleges fogadalom csak úgy érvényes, ha a gyermek megerősíti az oblatio-t? Még az sem derül ki világosan, hogy egyáltalán tárgyalta-e Gottschalk oblatio-ját a zsinat. A „kényszer”, ami miatt feloldozták szerzetesi esküje alól, vajon azt jelentette, hogy egy szabálytalan oblatio után a gyermek nem kényszeríthető arra, hogy a kolostorban maradjon, avagy azt, hogy bár oblatus volt, azt a kort elérve, amikor saját maga dönthetett, már nem akart a kolostorban maradni?

Hrabanus Maurus, annak a kolostornak az apátja, ahol Gottschalk szerzetes volt, fellebbezett Jámbor Lajos császárhoz, és megírta *Liber de oblatione puerorum* című művét igaza bizonyítására. Lajos semmisnek ítélte a zsinat határozatát, úgy döntött, hogy Gottschalk szabálytalanul hagyta el a kolostort és köteles oda visszatérni.³³

Hrabanus műve az egyetlen fennmaradt középkori vitairat, ami kizárólag a visszavonhatatlan oblatio védelmében íródott.³⁴ Mivel a Mainz-i zsinaton 29 püspök vett részt, akik feloldozták Gottschalkot szerzetesi fogadalma alól, nem pusztán egy egyéni lázadásról volt szó. Hrabanus úgy érezhette, hogy maga az oblatio került veszélybe, illetve (ő maga nem tett ilyen különbséget), annak visszavonhatatlansága. Hrabanus azonosította a szerzetesi intézmény létét a visszavonhatatlan oblatio-val. Művét, mondja, azok ellen írta, akik támadják „Szent Benedek intézményének” (azaz a szerzetességnek) létét. Ezzel úgy tüntette fel a visszavonhatatlan oblatio ellenfeleit Hrabanus, mint akik magának a szerzetesség létének ellenzői. Úgy írta le ezt a támadást, hogy „azt állítják ... hogy nem ajánlhatják fel a szülők kis gyermekcikkeit Isten szolgálatára, nem illik szabad emberhez, hogy szabad fiából szolgát csináljon,”³⁵ azaz kifejezetten az oblatio örökre megkötő hatása ellen érvelőkről szólt. A *Liber*-ből lehet következtetni Gottschalk egyes érveire, így például a tanúk nem megfelelő voltára, illetve arra, hogy az oblatio idején kiskorú volt.³⁶

Érdekes módon Hrabanus, bár különféle érveket hoz fel, és hivatkozik auktoritásokra, így a Bibliára, kánonjogot egyáltalán nem használ álláspontja

³² Hrabanus Maurus *Liber de oblatione* című művében említi a problémát. Kiadása: *Patrologia Latina*, 107. k.

³³ Lajos ítélete nem maradt fenn, de rekonstruálható későbbi levelekből és szövegekből: Mansi 14. k., 913–15.

³⁴ *Patrologia Latina*, 107. k. 419–40.

³⁵ *Patrologia Latina*, 107. k. 419.

³⁶ *Patrologia Latina*, 107. k. 430., 431.

alátámasztására. Pedig ismerte az erre vonatkozó egyházi szabályozást: néhány évvel később írt művében, a *Poenitenciales Libri*-ben hivatkozik a IV. Toledo-i zsinat oblatio-ra vonatkozó kánonjára.³⁷ Úgy gondolom, a Liber azért nem tartalmaz kánonjogi szövegeket, mert Hrabanus éppen úgy látta (és ezt akarta megakadályozni), hogy egyesek megpróbálják megváltoztatni, újraértelmezni a kánonjogi szabályozást. Ezért kerülte a kánonjogi hivatkozásokat, hiszen fel lehetett volna hozni ellene a 817-es *Capitulare Monasticum* szövegét. Továbbá ezért állította be úgy a kérdést, hogy a szerzetesség léte össze van kötve az oblatio intézményének fenntartásával.

A másik 9. századi eset I. Miklós pápa (858–67) leveléből ismert.³⁸ Egy bizonyos Lambertus a pápához fellebbezett, mondván, hogy apja őt 8 és 11 éves kora között, akarata ellenére és szabálytalanul ajánlotta fel szerzetesnek. Később, szintén akarata ellenére, a püspök rákényszerítette a szerzetesi ruha felvételére. Az oblatio szertartását egyáltalán nem tartották be: nem az apát jelenlétében történt a felajánlás, és Lambertus kezét nem tekerték be az oltárterítőbe. Azonban nemcsak ez a körülmény befolyásolta a pápát kedvező válaszában; hangsúlyozta azt is, hogy Lambertus soha nem adta beleegyezését az oblatio-hoz, illetve a szerzetesi fogadalom letételéhez. „Amit nem választ, nem óhajt, bizonyára nem szeret; márpedig amit nem szeret, könnyen megvet. Bizonytalán semmi nem jó, ami nem önkéntes.”³⁹ Csakhogy a kényszer, ami érvénytelenné tette Lambertus fogadalmát, itt is azért játszott ilyen központi szerepet a fogadalom semmissé nyilvánításában, mert nem szabályos oblatio után következett, azaz semmi alapja nem volt annak, hogy a püspök szerzetesi öltözkébe kényszerítse Lambertust.

A 9. században kibontakozott az a tendencia, hogy a kolostorba való belépés önkéntes kell, hogy legyen, nem lehet erőszakkal szerzetessé tenni valakit.⁴⁰ Ez egyelőre nem vonatkozott a szabályosan felajánlott oblatu-okra (az ő akaratuk helyett a szülőé számított), csak felnőttekre. Ugyanakkor azonban az oblatio is átalakult, két részre bomlott: magára a szülői felajánlásra és az „értelem korát” már elért gyermek saját megerősítésére (*Capitular Monasticum*, Aniane-i Benedek szerint). A Gottschalk-esetből úgy tűnik azonban, hogy egyesek már komolyan vették ezt a megerősítést, nem csak formalitásnak. Nemcsak Hrabanus Liber-je támasztja ezt alá, de az is, hogy a 9. század második felében ismét zsinati határozatok hangsúlyozták: „ha az apa vagy anya felajánlja fiát vagy lányát hét éves kor előtt a kolostorba ... az nem léphet ki, amikor eléri a pubertás korát ... a szerzetesi életmódban és öltözkében akár akarják, akár nem, meg kell marad-

³⁷ Figueras 72.

³⁸ MGH Epp. VI, 652–54. Bekerült (változtatásokkal): Yvo, Decr. VI. 356. és Gratianus C.20 q. 3 c.4.

³⁹ *Patrologia Latina*, 103. k., 1304.

⁴⁰ A fentiekén kívül két zsinat: Mainz 813 (c. 23) és Róma 826 (c. 32) szintén hozott ilyen rendelkezéseket: MGH Concilia II. 267., Mansi 14. k., 1008.

niuk” – így a Worms-i zsinat (868).⁴¹ Hasonlóan határozott a Tribur-i zsinat is (895).⁴²

A 10–12. századi szövegek: szerzetesrendi Consuetudines, püspöki döntések, formulaskönyvek és kánonjogi gyűjtemények mind a visszavonhatatlan oblatio léte mellett tanúskodnak. Cluny-ben az oblatio szertartásába beillesztettek egy mondatot, mely szerint „e naptól kezdve nem vonhatja ki nyakát a regula igája alól”, ezzel félreérthetlenné téve, hogy a felajánlás megmásíthatatlanul határozza meg a gyermek sorsát.⁴³ Lanfranc (+1089), bár megengedte, hogy azok a nők, akik a normann hódítóktól való félelmükben kolostorokba húzódtak, a béke visszatérte után kilépjenek, kikötötte, hogy a fogadalmat letett apácák és az oblatae nem térhetnek vissza a világi életbe.⁴⁴

A korabeli kánonjogi gyűjtemények a bekerülő szövegek válogatása révén szintén egységesen a rigorista álláspontot tükrözték. Worms-i Burchard Decretum-a (1012 k.), Lucca-i Anselmus Collectio Canonum (1084 k.) és Chartres-i Yvo Decretum-a (1094 k.) mind tartalmazták a Toledo-i zsinatok határozatait és egyéb korábbi szövegeket, amelyek az oblatio visszavonhatatlanságáról szóltak.⁴⁵

Egyes új szerzetesrendek (így például a ciszterciek, majd a karthausiak és a templomosok) eltörölték az oblatio-t különféle okokból, de ez nem jelentett a rigorista álláspont elleni támadást; nem az oblatio visszavonhatatlansága okozta a támadásokat, hanem az, hogy bizonyos rendek életformája nem tette lehetővé gyermekek befogadását.⁴⁶

A 12. század közepén a korszak kánonjogi ismereteit Gratianus foglalta össze Concordia Discordantium Canonum (Decretum) című művében. Amint már a cím is jelzi, Gratianus összegyűjtötte az előző korok különböző zsinati határozatait, pápai leveleit és egyéb szövegeket, és témánként csoportosítva egy gyűjteménybe foglalta őket. Egyben megpróbálta bizonyos fokig összeegyeztetni az egymásnak ellentmondó szövegeket, gyakran ártéltelmezve őket, illetve csak bizonyos részleteiket idézve. Causa 20 questio 1, 2 és 3 tartalmaznak az oblatiora vonatkozó kánonokat.⁴⁷ R. Metz úgy állította be Gratianust, mint aki a hagyományos szigorú szabályozást megváltoztatva egy liberálisabb irány kezde-

⁴¹ Mansi 15. k., 873. (c. 22)

⁴² Hefele XXVI. k., 701. (c. 27), Mansi 18A, (tévesen c. 16) 164.

⁴³ Corpus Consuetudinum Monasticarum, X, 227.

⁴⁴ Elkins, S. K.: Holy Women of Twelfth-century England. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1988. 3. Vess össze Lanfranc: Decreta. In: Corpus Consuetudinum Monasticarum, III. 90.

⁴⁵ Patrologia Latina, 140. k., 791., 793., 810–13.; PL 149. k., 517., PL 161. k., 551–53., 569., 571.

⁴⁶ Quinn 196., Figueras 84–85., Lynch: The Cistercians and Underage Novices. In: Cîteaux Commentarii Cistercienses 24. 3–4. 1973. 283–97.; Hermans, P. V.: De Novitiatu in Ordine Benedictino-Cisterciensi et in Iure Communi usque ad annum 1335. In: Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis 3. 1947. 1–100., 1. 29–32., Lynch 1976. 56.

⁴⁷ Friedberg 843–49.

ményezője volt, amely végül elvezetett az oblatások szabad választási jogához.⁴⁸ Ez az álláspont téves; Gratianus maga félreérthetetlenül a visszavonhatatlan oblatio híve volt, amint ez saját, a szövegekhez fűzött ún. *dictum*aiból kiderül. A Concordia később vált egyéb értelmezések alapjává, ahogy a következőkben erről szó lesz.

A szövegek, amiket Gratianus bevett gyűjteményébe, részben egyértelműen a szigorú irányzat alapszövegei, így a IV. Toledo-i zsinat, Gergely pápa levele, a Tribur-i zsinat. Továbbá Gratianus egyes szövegekhez fűzött magyarázatai, illetve a dicta egyértelműen jelzik, hogy Gratianus nem kérdőjelezte meg a hagyományos nézetet az oblatio-ról. „Az atyai felajánlás kötelezi a gyermekeket, nem térhetnek el attól a szándéktól, amit az apai fogadalom révén gyerekkorban magukra vállaltak.”⁴⁹

Módszeréhez híven Gratianus felsorolja az ezzel ellentétes szövegeket is, csak hogy mindegyiknek olyan értelmezést ad, ami által mégis beilleszthetővé válnak a hagyományos keretbe. Így Leó pápa leveléhez azt a megjegyzést fűzi, hogy csak házasságkötésre képes (azaz 12 évesnél idősebb) lányokra vonatkozik, tehát ők azok, akik elhagyhatják a kolostort, ha akaratuk ellenére kényszerítik őket a belépésre. Ez azonban nem vonatkozik az oblatae-ra, akiket 12 éves kor előtt ajánlottak fel.⁵⁰ (Az oblatio már hosszú idő óta csak bizonyos kor alatti gyerekekre vonatkozott; a kánonjog szerint házasodásra képesekre már nem; ez tehát nem Gratianus újítása, avagy egy új „liberalizmus” megnyilvánulása.) Egy másik, látszólag az oblatus-oknak több szabadságot biztosító szöveget szintén azzal magyaráz, hogy az csak a nagykorúságot elértekre vonatkozik.⁵¹

A második questio a szülei akarata ellenére kolostorba adott kiskorú gyermekek kérdésével foglalkozik. Gratianus itt ismét megerősíti, hogy a szülői hatalom kötelezi a gyermeket a kolostorban maradásra oblatio esetén.⁵² A harmadik questio az akaratuk ellenére szerzetesi életre kényszerítettek kérdésével foglalkozik. Gratianus megállapítja, hogy akik akaratuk ellenére tettek fogadalmat, azok visszatérhetnek a világba. Idézi I. Miklós pápa levelét is Lambertusról. Megnyilvánul itt a 12. századi nézet, ami önkéntességhez köti a kolostorba való belépést. Csakhogy ez az egész questio felnőtt korban belépőkre vonatkozik, azaz nem érinti az oblatio kérdését.⁵³

⁴⁸ Metz, R.: L'entrée des mineurs dans la vie religieuse et l'autorité des parents d'après le droit canonique: la réaction contre l'ancien rigorisme en faveur de la liberté des enfants. In: idem., *La femme et l'enfant dans le droit canonique médiéval*. Variorum Reprints, London, 1985. 187–200., 1. 196. Szintén Goodich, M. E.: *From Birth to Old Age: The Human Life-Cycle in Medieval Thought, 1250–1350*. University Press of America, New York, 60.

⁴⁹ Friedberg 844–45., szintén dictum post c.1, 843.

⁵⁰ Friedberg c.9, 845.

⁵¹ Friedberg c. 10.

⁵² Friedberg 848.

⁵³ Friedberg 849.

Gratianus eredeti szövegéhez hamarosan betoldásokat, az ún. paleae-t fűztek. Az oblatio-ra vonatkozóan csak az első questio tartalmaz ilyen betoldásokat. Két szöveg csak bizonyos különleges esetekre vonatkozik (szíveten lévő kolostorokra, illetve ha egyik gyereket kicserélik egy másikra), ám a harmadik szöveg (c.10) teljes szabad választást biztosít az oblatu-ok részére 15 éves korukban.⁵⁴ Ez a palea nagyon korai adalék Gratianus szövegéhez, mert már Paucepalea kommentárjában is szerepel (lásd alább). Eddigi kutatások még nem fejtették meg a szöveg eredetét, és nem tudni, ki és miért toldotta be a szövegbe. Az azonban bizonyos, hogy igen gyorsan az új irányzat fő igazolásává vált.

III. Az oblatio jellegének megváltozása⁵⁵

A történészek eddig III. Kelemen (1187–91) vagy III. Coclesztin (1191–98) pápának tulajdonították az oblatio megváltozását. Úgy vélték, hogy a pápa eltörölte az oblatio visszavonhatatlan jellegét, megadva a felajánlott gyermekeknek a jogot, hogy nagykorúságukat elérve eldöntsék: végleges fogadalmat tesznek, vagy visszatérnek a világi életbe.⁵⁶ Ha azonban megvizsgáljuk a Decretisták (kánonjogászok, akik Gratianus művét kommentálták) munkáit, kiderül, hogy a pápák csak alkalmazták azokat a véleményeket, amelyek a kommentárokból forrottak ki. Az igazi újítók tehát a Gratianus utáni kánonjogászok voltak. A visszavonhatatlan oblatio-t senki sem törölte el; lassanként tűnt el. Ezzel a középkori újítás folyamatára is fény vetül: nem egy ember, egy meghatározó döntés miatt változott meg a hagyomány, hanem lassan, átértelmezések révén alakult át.

Gratianus Concordia Discordantium Canonum című művéről számos kommentár (glossae, summae, distinctiones, stb.) született. Itt főleg a bolognai és a francia iskola *summa*ival foglalkozom. A kommentátorok kimondott célja a szövegmagyarázat volt. De mind személyes véleményük, mind a társadalmi helyzet változása befolyásolta nézeteiket.

Az első kommentátor Paucepalea, 1150 körül, Gratianus dictumai alapján fejtette ki magyarázatát az oblatio-ról. Kijelentette, hogy a felajánlott gyerekek életük végéig a kolostorban kell, hogy maradjanak. Megpróbálta összeegyeztetni ezt a magyarázatot a q.1. c.10 palea-val (amely minden gyereknek megadta a lehetőséget, hogy visszatérjen a világba). A palea-ra tehát azt a magyarázatot

⁵⁴ Friedberg 845.

⁵⁵ Ez a rész bizonyos változtatásokkal megjelent: La subversion invisible: La disparition de l'oblation irrévocable des enfants dans le droit canon című cikkemben. Médiéval 26. 1994. 123–36.

⁵⁶ Seidl, J. N.: Die Gott-Verlobung von Kindern in Mönchs- und Nonnen-Klostern oder De Pueris Oblatis. Bassau, 1871. 84–88.; De Jong 1986. 198.; Orlandis, J.: Notas sobre la 'oblatio puerorum' en los siglos XI y XII. In: Anuario de Historia del Derecho Español 31. 1961. 163–73., I. 173.; Boswell 313., Deroux 100., Figueras 87., Thomassinus 438.

találta, hogy azokra a gyerekekre vonatkozik, akiket nem a szüleik, hanem nevelőik ajánlottak fel.⁵⁷ Ez egyáltalán nem „tudományos” szövegmagyarázat, de jó példája annak, hogy hogyan működött az újraértelmezés.

Rolandus mester (1150-es évek) már új megközelítést választott. Egy már létező kánonjogi kategóriarendszert alkalmazva, megkülönböztette a *doli capaces* kiskorúakat (azaz, akik már elérték az értelem korát; ennek kánonjogi meghatározása általában a 7 éves kor⁵⁸) a többiektől. Így egy csoport *oblatus*-nak megadta a világba való visszatérés lehetőségét: azoknak, akik a felajánláskor már elérték az értelem korát (*doli capaces*), és elleneztek szüleik akaratát. A többiek számára még mindig örök érvényű az *oblatio* Rolandus szerint. Új magyarázata igazolására a q.1 c. 10 szövegét és Lambertus esetét (q.3 c.4-ként bekerült Gratianus művébe) használja. Szerinte Lambertus *doli capax* volt felajánlásakor, és tiltakozott az *oblatio* ellen. A q.1 c.10 szövegét is ilyen irányban értelmezi át Rolandus.⁵⁹ 1154 és 1170 között a francia iskola egyik képviselője, a *Summa Parisiensis* szerzője, szintén úgy gondolta, hogy az *oblatus*-ok egy csoportja elhagyhatja a kolostort. Ő azonban csak azokra gondolt, akiket akaratuk ellenére ajánlottak fel, amikor már a pubertás korához (a kánonjog szerint fiúknál 14, lányoknál 12 éves kor) közeledtek.⁶⁰

Rufinus mester (1164 körül) radikálisabb megoldást adott, amit a 12. századi kánonjogban egyre fontosabbá váló beleegyezés elvére alapozott. Ezek szerint egyetlen, a pubertás kora alatt felajánlott gyerek sem tartható a kolostorban, ha a felajánlás idején tiltakozott, és később sem adta beleegyezését. Ő is ugyanazt a két szöveget hozta fel igazolásul, mint elődei: q.1 c.10 és q.3 c.4.⁶¹ Rufinussal egy időben megjelent egy másik nézet is, amit Rufinus csak azért idéz, hogy elvesse. E szerint minden *oblatus* szabadon választhat a pubertás korát elérve, kivéve azokat, akiket *doli capax* korban ajánlottak fel, és akkor beleegyezésüket adták.⁶²

⁵⁷ Paucepalea: *Summa über das Decretum Gratiani*. J. F. von Schulte, Scientia Verlag, Aalen, 1965. (1890-es kiadás alapján), 94.

⁵⁸ Metz, R.: *L'enfant dans le droit canonique médiéval*. In: *La femme et l'enfant dans le droit canonique médiéval*. Variorum Reprints, London, 1985. 9–96.; Kuttner, S.: *Der Begriff 'doli non capaces'*. In: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1935. 125–29.

⁵⁹ *Summa Magistri Rolandi mit Anhang Incerti Auctoris Questiones*. Kiadta F. Thaner. Scientia Verlag, Aalen, 1973. (1874-es kiadás alapján), 70–72. (a továbbiakban: Thaner)

⁶⁰ *Summa Parisiensis on the Decretum Gratiani*. Kiadta T. P. McLaughlin. The Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1952. 195–196.

⁶¹ Rufinus von Bologna: *Summa Decretorum*. Kiadta H. Singer. Scientia Verlag, Aalen, 1963. (1902-es kiadás alapján), 380–81. (a továbbiakban: Singer); és J. F. von Schulte, Giessen, 1892. 339–40.

⁶² Singer 381. Hasonló: Thaner 242.

Hogy mennyire nem a pápák kezdeményezték az újítást, mutatja az is, hogy III. Sándor (1159–81) ugyanebben az időben még teljesen hagyományos álláspontot képviselt, és visszavonhatatlannak ítélte az oblatio-t.⁶³

A következő évtizedekben a bolognai és francia iskola képviselői csak ismételtek az eddig felsorolt megoldásokat,⁶⁴ de az 1170-es évektől az a nézet, amit Rufinus még elvetett, tért hódított a bolognai iskolában is. Bisignano-i Simon (1177–79) szerint csakis azok az oblati-ok kötelesek a kolostorban maradni, akik doli capax korban voltak, amikor felajánlották őket, és beleegyezésüket adták. A többiek dönthetnek 15 éves korban, hogy leteszik-e a fogadalmat, vagy visszatérnek-e a világba. Itt a q.1 c.10 már szinte szó szerinti értelmezésben szerepel.⁶⁵

Cremona-i Sicardus (1180 körül) felsorolja azokat a különböző véleményeket, melyek a korszakban egyszerre léteztek. Megtalálható itt a visszavonhatatlan oblatio klasszikus kifejtésétől kezdve az oblatio teljes ártértelezéséig minden vélemény. S ezek között már szerepel az is, hogy minden oblati, akit kiskorúként ajánlottak fel, maga választhat, hogy fogadalmat tesz-e vagy visszatér a világi életbe.⁶⁶ Ezzel el is érkeztünk az oblatio teljes ártértelezéséhez, hiszen a nagykorú gyermeket már korábban sem lehetett akarata ellenére kolostorba kényszeríteni.

Ki kell emelni, hogy korántsem ez volt az egyetlen vagy akár azonnal uralkodó nézet. Még később is jelentős kánonjogászok, így Huguccio (1188 körül) és Pavia-i Bernát (1191–98) más véleményt képviseltek, amely szerint nem minden oblathi, csak bizonyos csoportok nyerhették vissza a rendelkezési jogot sorsuk felett.⁶⁷

Az első pápa, aki egyértelműen minden oblathi szabad választási joga mellett állt, III. Coelestinus. Egyik fennmaradt ítéletében minden, kiskorban felajánlott gyermekre vonatkoztatja ezt a jogot.⁶⁸ Ezzel jogi precedenst teremtett, vagyis az oblatio nemcsak az iskolák, de a gyakorlat világában is megváltozott. De, amint

⁶³ Jaffé, Ph.–Wattenbach, G.: *Regesta Pontificum Romanorum*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1956. 10604. Szintén X 3.31.11. (a továbbiakban: Jaffé – Wattenbach)

⁶⁴ Rolandus után: Étienne de Tournai. Kiadta J. F. von Schulte. Doornick, Stephan von: *Die Summa über das Decretum Gratiani*. Scientia Verlag, Aalen, 1965. (1891-es kiadás alapján), 230.; *Summa Coloniensis*. Kiadta G. Fransen és S. Kuttner. *Summa Elegantius in iure diuino seu Coloniensis*, 4 k. Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatican, 1969–86. 3. k. 161–64. Rufinus után: Johannes Faenza. British Library, London, MS Addit. 18369, f. 111–112.; Klosterneuburg, MS 271, f. 173–173v és MS 655, f. 114–115.

⁶⁵ British Library, MS Royal 10 A III, f. 65v–66; Bibliothèque Nationale, Paris, MS lat. 3934A, f. 85–85v.

⁶⁶ British Library, MS Addit. 18367, f. 46v; Bibliothèque Nationale, MS lat. 4288, f. 49v és MS lat. 4289, f. 42 és MS lat. 14996, f. 96v.

⁶⁷ Huguccio: Bibliothèque Nationale, MS lat., 15397, f. 35–35v; Lons-le-Saunier, Archives départementales du Jura, MS 16, f. 289–289v. Bernát: Bernardi Papiensis Faventini Episcopi *Summa Decretalium*. Kiadta E. A. T. Laspeyres. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1956. (1860-as kiadás alapján), 110. (a cím ellenére Gratianus-kommentárról van szó).

⁶⁸ Jaffé – Wattenbach 17638; X 3.31.14 (Friedberg II. k., 573.)

láttuk, maga a jogi újítás nem fűzhető a pápa nevéhez. Coelestinus döntése bekerült IX. Gergely pápa *Decretalis* gyűjteményébe (más néven *Liber Extra*, 1234). Ez az első kánonjoggyűjtemény, ami pápai jóváhagyással készült, és Gergely szándéka szerint minden korábbi gyűjtemény helyett csak ezt volt szabad használni (a gyakorlatban ez nem valósult meg így, de a *Liber Extra* fontossága vitathatatlan).

A *Liber Extra* szerkesztője, Raymundus Peñafort, már úgy válogatta a szövegeket, hogy az oblati szabad választási jogát képviselő nézetek kerültek bele a gyűjteménybe (kivételt képez III. Sándor döntése).⁶⁹ Azok a korábbi szövegek, amelyek nem emellett szóltak, vagy nem kerültek be, vagy jelentős átalakításon estek át a meg nem felelő szövegrészek kivágásával. Ez igen érdekes módon nyilvánul meg III. Coelestinus már idézett döntésének szövegében. Az eset eredetileg éppen azért került a pápa elé, mert a püspöki törvényszék legtöbb tagja úgy ítélte, hogy az oblatio örökre köti a gyermeket, s a kánonok ellen való lenne, ha az visszatérne a világi életbe. Az ez elleni fellebbezés révén avatkozott be a pápa. Ez a részlet az előző püspöki véleményekről a *Liber Extra*-ból már kimaradt; ami annak idején úgy tűnt, hogy a kánonok ellenére lenne, most már épp hogy az új kánon volt. A kommentátorok által kifejlesztett elképzelések végül megváltoztatták az oblatio-t szabályozó jogot.

Ezután már senki sem kérdőjelezte meg komolyan az oblati szabad választási jogát. Az egyetlen kérdés az maradt még egy darabig, hogy hány éves kortól köti a gyereket a beleegyezés. 1240–46 között készült el a *Glossa Ordinaria* második változata (Brescia-i Bertalan munkája) még két véleményt közöl. Az egyik, Huguccio alapján, azt mondja, hogy 7 éves kortól kötelez a gyermek saját döntése (más szóval, ha egy 7 éves vagy idősebb gyermek egyszer beleegyezését adta ahhoz, hogy a kolostorban marad, ezt többé nem vonhatja vissza). A másik, amelyet III. Coelestinus nevével fémjelez a *Glossa Ordinaria*, minden oblatus-nak a pubertás korában adja meg a választás lehetőségét.⁷⁰ A második vélemény végül túlsúlyra jutott. IV. Ince pápa is ennek szellemében döntött már 1245-ben.⁷¹ A 13–14. századból több hasonló ítélet is fennmaradt.⁷² Végül VIII. Bonifác pápa *Liber Sextus* című decretalis-gyűjteményében (1298) az oblatio kérdése már nem is szerepel; úgy tűnik, már teljes jogi egyetértés uralkodott az oblatus-ok sorsát illetően.

Ez az új álláspont nemcsak kánonjogi szövegekben, de egyéb forrásokban is megmutatkozik. Például Bec kolostori szabályzatai a 12. században még leírják az oblatio szertartását, de a 13. századi változatokból ez már eltűnt.⁷³ Eudes Rigaud vizitációs jegyzőkönyvei (1248–69) és Matthieu de Foigny statútumai

⁶⁹ X 3.31.1 és köv. Kiadta Friedberg II. k., Leipzig, 1881.

⁷⁰ *Glossa Ordinaria*, Lyon, 1606. 1218. és 1217–20.; Velence, 1584. 1616. és 1615–19.

⁷¹ *Les Registres d'Innocent IV*, 4 k. Kiadta E. Berger. Párizs, 1884–1911. I. k., 154.

⁷² Berlière, U.: *Le Recrutement dans les monastères benedictins aux XIII et XIV siècles*. In: Académie Royale de Belgique, Classe des Lettres et Sciences Morales et Politiques, Mémoires, 18.6 (1924), 1. 45–47.

⁷³ *Corpus Consuetudinum Monasticarum* IV, XXIII–XXIV.

(1232) mutatják a visszavonhatatlan oblatio elleni fellépést. Matthieu szerint a gyerekek felvétele a kolostorba veszélyes mind a gyerek, mind a szülők, mind a kolostor szempontjából, és azt ajánlja, hogy 15 éves kor alatt ne lehessen senki szerzetes.⁷⁴ Eudes jegyzőkönyvei többször említenek a kolostorokban élő gyermekeket (gyakran lányokat), de leszögezik, hogy amennyiben 14 évesen nem hajlandók fogadalmat tenni, vissza kell térniük a világba.⁷⁵ Továbbá a bencés regula 13. századi kommentárjaiban a gyermekek felvételéről szóló 59. fejezetben említett petíciót úgy értelmezték (valószínűleg hibásan), mint ami a felvétel előzetes kérelmezése, és nem a szerzetesi eskünek felel meg.⁷⁶ Ez mutatja, mennyire megváltozott az oblatio-hoz való viszony; ezek a kommentátorok minden látszatát el akarták kerülni annak, hogy az egyedüli szülői felajánlás köti a gyereket.

Az oblatio jellegének megváltozása természetesen nem csak a kánonjogon múlt. A kor társadalmi és vallási változásai, az új szerzetesrendek, a belsőbb vallásosság igénye megváltozott légkört eredményezett. Most már nem a leendő szerzetesek alapos kiképzésén volt a hangsúly, hanem az egyéni áhítaton, elkötelezettségen. A felnőtt korban belépő, és nem a gyerekként, akár akaratuk ellenére kolostorba kényszerített szerzetesek kora volt ez. Az oblatio maga ugyan nem tűnt el, különösen lányok esetében még néhány évszázadon át folytatódott, de nagyon lecsökkent a jelentősége. Természetesen még a későbbi korokban is a szülők teremthettek olyan helyzetet, ami de facto a gyermek kolostorba kényszerítését jelentette (például ha megfosztották világi javak öröklésének lehetőségétől). Ugyanúgy, ahogy a kánonjog szerint a házasság egyéni beleegyezésen alapult ugyan, de a gyakorlatban sok kényszerházasítás történt.

Érdemes azonban felfigyelni arra, hogy míg a kora középkorban (például Hrabanus Maurus) az oblatio-t a kereszteléshez hasonlították, a 12. századtól egyre inkább a házassághoz. Sőt, a Glossa Ordinaria már kimondottan cáfolta, hogy az oblatio a keresztséghez lenne hasonló.⁷⁷ Az összehasonlítás kifejezi a mély különbséget, amely a kora középkori, illetve 13. századi nézeteket elválasztotta egymástól. A keresztelés nem a gyerek akaratán múlt, se a korai századokban, sem a 13. században. S épp ezért, amennyire találó érv volt a visszavonhatatlan oblatio mellett Hrabanus Maurus korában, annyira elfogadhatatlanná vált a 13. századra.

* * *

⁷⁴ Les statuts de l'abbé Matthieu de Foigny pour la réforme de l'abbaye de Saint-Vaast. Kiadta M. A. Dimier. *Revue Bénédictine*, 65. 1955. 1-2. 110-25., 1. 116.

⁷⁵ The Registers of Eudes of Rouen. Fordította S. M. Brown. Columbia University Press, New York, 1964. pl. 18., 135., 165., 225., 237., 241., 431., 471., 478., 656., 658., 677., a világba való visszatérésről: 225.

⁷⁶ *Patrologia Latina*, 66. k., 842. Vesd össze Lentini 208.

⁷⁷ Hrabanus Maurus: *Patrologia Latina*, 107. k., 428. Glossa Ordinaria: lyoni kiadás, 1219., velencei 1617., Huguccio: *Bibliothèque Nationale MS lat.* 15397, f. 35v, Lons-le-Saunier, MS 16, f. 289v.

Egyetlen korban sem volt teljesen homogén a jog, illetve a létező nézetek az oblatio jellegét illetően. A korai századokban is voltak, akik kétségbe vonták az oblatio visszavonhatatlanságát, s a késői korok vitái is mutatják, hogy egyszerre több lehetséges álláspont létezett. De ha az uralkodó álláspontok változását figyelemmel kísérjük, látható, hogy a paterna devotio túlnyomó szerepe lassan (bár nem egyenes vonalú fejlődés révén) átadta helyét az egyéni fogadalomnak, a propria professio-nak.

A változás tanulságos a kánonjogi átalakulás módjainak vizsgálatát illetően is. Kiderül az átértelmezés, a sorozatos átértelmezések fontossága. Ahelyett, hogy nyíltan vitába szálltak volna egyes kánonokkal, a középkor kánonjogászai gyakran az értelmezés leple alatt jutottak az alapszövegtől gyökeresen eltérő véleményre. Ez egyben az írott szöveg és a tekintély (auktoritások) viszonyára is utal. Nem mindig érvényes az a szembeállítás, amely szerint a szóbeli kultúrákban könnyen változik a hagyomány, míg az írásbeliekben merev. Ez a szembeállítás azt feltételezi, hogy az írásban lefektetett szöveg „örök érvényű”, nem változik, és ezzel gátat vet a hagyomány megváltoztatásának. Mint a fentiekből is látszik, ez korántsem mindig igaz.

NÓRA BEREND:

Paterna devotio or propria professio?
To the history of mediaeval child oblation.
For Pál Pach Zsigmond.

The institution of oblation was for centuries the most important source of recruits for monastic communities. In the early middle ages, until the late twelfth century, parents could give their children to monasteries, where they, having reached the appropriate age, made vows to become monks or nuns. The paper examines the legal frameworks of child oblation, and the position of oblates in particular. What made one's entering a monastery final? The paterna devotio, the devotion of one's father or the propria professio, that is, the personal vow of the candidate? Both existed for centuries, but their relation to each other changed. In the early middle ages the view that the child had no say in his/her own destiny either at the time of the oblation or later was dominant. From the late twelfth century on, however, the notion developed that the child had to decide about his/her own life, and could even return to secular life if s/he so wished. The real innovators in this respect were the post-Gratian canonic lawyers: Paucepalea, Master Roland, Master Rufinus, Simon of Bisignano, and Sicardus of Cremona. The first pope who was clearly for the right of the oblate to free choice was Celestine III. This also sheds light on the process of mediaeval innovation: tradition was not changed by one man or one crucial decision but slowly, through a series of interpretations.